

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2020, 3(6): 463-473.

DOI: [10.26677/TR1010.2020.432](https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.432)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALESİ

Avrasya Ekonomik Birliği'nin Tarihsel Gelişimi

Dr. Öğr. Üyesi Halit HAMZAOĞLU, Kars Kafkas Üniversitesi, İİBF, Kars, e-posta: halithamzaoglu85@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5249-1911>

Öz

Rusya Federasyonu, Belarus, Kazakistan, Ermenistan ve Kırgızistan'ın üye olduğu Avrasya Ekonomik Birliği post-Sovyet coğrafyadaki en kapsamlı bütünleşme girişimidir. Gelişim süreci ve aşamaları itibariyle Avrupa Birliği bütünleşmesiyle benzerlik gösteren bu girişimin temelini 29 Mayıs 2014 tarihinde Astana'da imzalanan ve 1 Ocak 2015 tarihinde yürürlüğe giren Avrasya Ekonomik Birliği Antlaşması oluşturmaktadır. Ekonomik işbirliğinin üye ülkeler tarafından öncelikli olarak kabul edildiği bu bütünleşme süreci Avrasya Ekonomik Topluluğu, Gümrük Birliği ve Ortak Ekonomik Alan aşamalarından geçerek ortaya çıkmıştır. Söz konusu aşamalar bütünleşmenin ekonomi odaklı gelişimine zemin hazırlamıştır. Rusya, Avrasya Ekonomik Birliği'nin daha çok siyasi ve jeopolitik anlam ifade eden 'Avrasya Birliği'ne dönüşmesini öncelemektedir. Diğer üye ülkeler ise ekonomik işbirliğini ön plana çıkarmaktadırlar. Bu çerçevede ekonomik bütünleşmenin boyutu ve kapsamı, Avrasya Ekonomik Birliği'nin gelişimini belirleyecektir.

Anahtar Kelimeler: Avrasya Ekonomik Birliği, Avrasya Bütünleşmesi, Avrasya Ekonomik Topluluğu, Gümrük Birliği, Ortak Ekonomik Alan.

Makale Gönderme Tarihi: 21.03.2020

Makale Kabul Tarihi: 04.06.2020

Önerilen Atıf:

Hamzaoğlu, H. (2020). Avrasya Ekonomik Birliği'nin Tarihsel Gelişimi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(6): 463-473.

© 2020 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2020, 3(6): 463-473. DOI:10.26677/TR1010.2020.432
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

Historical Development of Eurasian Economic Union

Assistant Prof. Dr. Halit HAMZAOĞLU, Kars Kafkas University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Kars, e-mail: halithamzaoglu85@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5249-1911>

Abstract

The Eurasian Economic Union, in which Russian Federation, Belarus, Kazakhstan, Armenia and Kyrgyzstan are members, is the most comprehensive integration initiative in the post-Soviet geography. The Eurasia Economic Union Treaty, which was signed in Astana on May 29, 2014 and entered into force on January 1, 2015, is the basis of this initiative similar to the European Union integration in terms of development process and stages. This integration process, in which economic cooperation is accepted as a priority by the member countries, has emerged through the stages of "Eurasian Economic Community", "Customs Union" and "Common Economic Area". These stages have paved the way for the economy-oriented development of integration. Russia aims to transform the Eurasian Economic Union into the Eurasian Union, which indicates more political and geopolitical meaning. Other member states emphasize economic cooperation. In this framework, the extent and scope of economic integration will determine the development of the Eurasian Economic Union.

Keywords: Common Economic Area, Customs Union, Eurasian Economic Community, Eurasian Economic Union, Eurasian Integration.

Received: 21.03.2020

Accepted: 04.06.2020

Suggested Citation:

Hamzaoğlu, H. (2020). Historical Development of Eurasian Economic Union, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 3(6): 463-473.

© 2020 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

GİRİŞ

1991'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması Avrasya coğrafyasında köklü jeopolitik değişikliklere zemin hazırlamıştır. Bağımsızlığını elde etmiş ülkeler ekonomik, sosyal ve uluslararası ilişkilerini çeşitlendirmeyi hedeflemektedirler. Böylelikle, yeni bağımsız ülkeler egemenliklerini korumayı ve dış dünya ile karşılıklı çıkarlara dayalı ilişkiler geliştirmeyi öncelemektedirler.

Diğer taraftan, eski SSCB ülkeleri arasında var olan tarihsel ilişkilerin dinamiğinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. SSCB döneminde egemen olan ekonomik düzenin etkileri ve politik alışkanlıkları bağımsızlık sonrası mevcudiyetini büyük ölçüde sürdürmekteydi. Uzun yıllar aynı ideolojik ve ekonomik sistemin parçası olan yeni bağımsız ülkeler serbest piyasa merkezli uluslararası ekonomik ilişkilere uyum sağlama noktasında zorluklar yaşamaktaydılar. 1991'de ortaya çıkan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) girişiminin amaçlarından birisi söz konusu zorlukları aşmaya yönelik bir adımdı. Mamafih, BDT'nin nihai amacı Post-Sovyet ülkeler arasında ekonomik, siyasal ve kültürel işbirliği mekanizmalarının ortaya çıkarılmasına olanak sağlamaktı.

1990'lı yıllarda post-Sovyet bütünleşmenin BDT çerçevesinde gerçekleşeceği varsayımı ağır basmaktaydı. Fakat bu varsayım kendisini büyük ölçüde doğrultmadı. BDT üyesi ülkelerin birçoğunun dış politika öncelikleri farklılık göstermekteydi ve bu durum bütünleşme olanaklarını oldukça azaltmaktaydı. Bu nedenle 2000'li yıllara doğru BDT odaklı bütünleşmenin yerini Avrasya merkezli bir bütünleşme süreci almıştır.

Avrasya merkezli bütünleşme süreci Avrupa Birliği (AB) deneyimi temelinde tarihsel bir gelişim göstermiştir. Ekonomik bütünleşme odaklı süreçte Avrasya Ekonomik Topluluğu, Gümrük Birliği, Ortak Ekonomik Alan gibi aşamalar ortaya çıkmıştır. Söz konusu aşamalar Avrasya Ekonomik Birliği'nin teşekkül etmesine zemin hazırlamıştır.

Çalışmada Avrasya bütünleşmesinin tarihsel eğilimleri ve dinamikleri irdelenmektedir. Bu bağlamda Avrasya Ekonomik Birliği'nin tarihsel gelişiminin incelenmesi çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır.

1991-2000 YILLARI ARASI BDT COĞRAFYASINDA BÜTÜNLEŞME EĞİLİMLERİ VE DİNAMİKLERİ

Avrasya Birliği oluşturma düşüncesi ilk olarak 29 Mart 1994 tarihinde Kazakistan eski Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Moskova Devlet Üniversitesi'nde yaptığı konuşmasında dile getirilmiştir (Lapenko, 2018:15). Mamafih, 1991'de SSCB'nin dağılmasının hemen ardından çeşitli bütünleşme girişimlerine hız verilmişti. Bunlardan ilki, eski SSCB ülkelerinin birçoğunu bir araya getirmeyi hedefleyen BDT girişimidir (Lapenko, 2018:15). 8 Aralık 1991 tarihinde Belarus, Rusya Federasyonu (RF) ve Ukrayna Devlet Başkanları Belovezhskaya Pushcha'da BDT'nin oluşturulması konusunda bir anlaşma imzalamışlardır. 21 Aralık 1991'de Alma-Ata'da Gürcistan ve Baltık ülkeleri dışındaki 11 eski SSCB Cumhuriyeti Alma-Ata Deklarasyonu ile BDT'ye katılmışlardır (Aybazova, 2008:125). Gürcistan ise 1993'te BDT'ye dâhil olmuştur. BDT ekonomik, güvenlik, göç, beşeri işbirliği, spor ve turizm alanlarını kapsayan geniş bir etkileşim ağına sahipti. BDT ilk yıllarda eski SSCB Devletleri arasında var olan ortak etkileşim alanlarını bir arada tutmayı öncelemekteydi (Lapenko, 2018:15).

BDT girişimi beşeri işbirliği ve siyasal istişare platformu olarak başarılı bir izlenim vermekteydi. Fakat ekonomik bütünleşmeye dair beklentiler bağlamında soru işaretleri taşımaktaydı. Mart 1992'de BDT üyeleri Gümrük Birliği üzerinde anlaşmaya vardı. Ancak rublenin ortak para birimi olarak korunması çabaları başarısız oldu (Lapenko, 2018:15). Diğer taraftan, siyasal ve askeri

konular bağlamında da her bir üye ülkenin farklı çıkar söz konusuydu. Ülkelerin ulusal kimlik inşası süreci devam etmekteydi ve her bir ülke kendi dış politika çerçevelerini oluşturmaya çalışmaktaydı. Dış dünyayla olan ilişkilerini optimize etmek temel öncelikleriydi (Aybazova, 2008:126). BDT üyeleri arasında tam teşekküllü bir bütünleşme ağı meydana getiremedi. BDT ülkeleri hızlı bir şekilde yeni şartlara uyum sağladılar ve egemenliklerini güçlendirmeyi tercih ettiler. Üye ülkelerin bağımsızlıklarının öncelikli çerçevesini Rusya karşısında ne kadar özgür oldukları algısı belirlemekteydi (Borishpolets ve Chernyavskiy, 2015:16). BDT'nin temel amaçlarından biri olan iktisadi bütünleşme ve aynı zamanda serbest piyasa temelinde ortak bir ekonomik alan oluşturma gayretleri başarısız oldu (Borishpolets ve Chernyavskiy, 2015:16). Üstelik 1990'ların ortalarında BDT ülkeleri arasında ciddi çelişkilerin mevcudiyeti su yüzüne çıktı ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) bölgeye ilgisi nedeniyle Rus-Amerikan jeopolitik rekabeti yoğunlaştı (Lapenko, 2018: 16). Bu dönemde çok düzeyli alt bölgesel bütünleşme süreçleri hızlandı ve Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova (GUAM) ve Orta Asya İşbirliği Örgütü (OCAC) gibi yeni girişimler meydana çıktı (Lapenko, 2018:16).

BDT ülkelerinin tamamını bir araya getirecek ekonomik bir birlik oluşturmanın mümkün olmayacağını fark eden RF, Belarus ve Kazakistan dar kapsamlı ve aynı zamanda verimli bir birlik kurmayı kararlaştırdılar (Lapenko, 2018:16). 1995 yılında bu üç ülke Gümrük Birliği'nin kurulması konusunda anlaşma imzaladılar (Lapenko, 2018:16). 1996'da Kırgızistan'ın da katılımıyla söz konusu ülkeler arasındaki ekonomik ve beşeri işbirliğinin derinleşmesini düzenleyen dördümlü bir anlaşma daha yapılmıştır (Kozymenko ve Sagindikov, 2014:87). 1999'da Tacikistan'ın Gümrük Birliği'ne katılmasıyla birlikte üye sayısı beşe yükselmiştir (Primbetov, 2007:39). Gümrük Birliği Avrasya ülkeleri arasındaki mal ve hizmetlerin serbestçe dolaşımı açısından oldukça önem taşımaktaydı. Bu bağlamda BDT'nin kuruluşunun hemen ardından Nazarbayev Gümrük Birliği sürecini önceleyen ve oluşturulması zaruretinden bahseden ilk liderdi (Kozymenko ve Sagindikov, 2014:87). Nazarbayev Gümrük Birliği'ni AEB'in oluşum sürecini hızlandıran ilk aşama olarak görmekteydi (Kozymenko ve Sagindikov, 2014:87).

Avrasya Ekonomik Birliği'nin gelişimi Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET) (*Evraziyskiy Ekonomicheskiy Soobshestvo*), Gümrük Birliği (*Tomojenniy Soyuz*), Tek Ekonomik Alan (*Edinoe Ekonomicheskoe Prostranstvo*) ve aynı zamanda BDT çerçevesinde ortaya çıkan bütünleşme süreçlerinin bir sonucuydu (Krotov ve Muntiyani, 2015:33). Fakat zamanla BDT üyesi ülkelerinin dış politika davranışlarının ve ekonomik çıkarlarının değişmesi bütünleşmeyi olanaksız yapmaktaydı. BDT'nin içerisinde var olan jeopolitik ve stratejik fikir ayrılıkları yeni bir bütünleşme motivasyonunun gerekliliğine işaret etmekteydi. Bu çerçevede 1994'de Nazarbayev tarafından dile getirilen Avrasya merkezli bütünleşme süreci giderek önemini arttırmaya başlamıştı. 2000'li yıllardan itibaren BDT sadece beşeri, kültürel ve eğitim konularını kapsayan bir danışma platformundan başka bir şey değildi. Dolayısıyla, pek çok beklentinin aksine BDT bölgesel bütünleşme açısından etkili bir araç olamadı (Primbetov, 2007: 39). BDT politik perspektiften yoksundu, aynı zamanda ikili ilişkiler bağlamında "gerekli sosyo-ekonomik tutarlılığı da ortaya koyamadı" (Primbetov, 2007:39). Bu nedenle Avrasya odaklı ekonomik ve siyasi bir bütünleşme eğilimi daha kapsamlı dinamik bir sürece dönüşmekteydi.

Bütünleşmenin gelişimi ve dinamiği açısından kilit öneme sahip Ukrayna'daki siyasi gelişmeler oldukça önemliydi. Dolayısıyla, Ukrayna'daki siyasi istikrarsızlıklar bütünleşmenin genel seyrini etkilemekteydi. Ukrayna'nın jeopolitik tercihleri ve öncelikleri bütünleşmenin coğrafi yönünü Avrasya olarak belirlemekteydi. 2000'li yılların ortalarına doğru petrol kaynaklı gelirlerini artıran ve ekonomik olarak güçlenen Rusya ve Kazakistan Avrasya odaklı bütünleşme sürecine öncülük etmeye başlamışlardır (Vinokurov, 2017: 25).

AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ'NİN GELİŞİM SÜRECİ

Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET)

Şubat 1999'da beş ülke – Rusya, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan – Gümrük Birliği'ni ve Tek Ekonomik Alanın oluşturduğu antlaşmayı imzalamışlardır. Söz konusu antlaşma AET'nun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Lapenko,2018:16). BDT üyesi bu beş ülke bütünleşmenin dinamik bir çerçevede ilerlemesini tercih etmekteydiler (Vorontsova, 2004: 70). Bu bağlamda 10 Ekim 2000 tarihinde Astana'da AET'nun kurulmasını öngören antlaşma imzalanmış ve tüm üye ülkeler tarafından onaylandıktan sonra 30 Mayıs 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Lapenko, 2018:16). AET Antlaşması, üye ülkeler arasında iktisadi ve ticari etkileşimin sağlanmasını ve aynı zamanda Gümrük Birliği'nin ve Tek Ekonomik Alanın oluşturulması sürecini hızlandırmayı amaçlamaktaydı (Lapenko, 2018:17). AET'nun temel amaç ve önceliklerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Vorontsova, 2004:70):

- Serbest ticaret rejiminin tam olarak uygulanması, karşılıklı ticarete tarifelerin ve kısıtlamaların uygulanmaması, malların serbest dolaşımını engelleyen idari, mali ve diğer kısıtlamaların ortadan kaldırılması;
- Tek gümrük bölgesinin oluşturulması, ortak gümrük tarifesinin belirlenmesi, iç sınırlarda gümrük kontrolünün kaldırılması, ekonomik ve ticari mekanizmaları bir araya getiren bir Gümrük Birliği'nin inşa edilmesi;
- Ortak bir ekonomik politikanın uygulanmasını ve ortak bir pazarın oluşturulmasını sağlayan Tek Ekonomik Alanın tesis edilmesi.

AET Antlaşması'nın amaç ve hedeflerini yerine getirmek için Devletlerarası Konsey, Bütünleşme Komitesi, Parlamentolar Arası Asamble ve Topluluk Mahkemesi oluşturulmuştur (Lapenko, 2018:17). 25 Ocak 2006 tarihinde gerçekleştirilen AET Devletlerarası Konseyi toplantısında Özbekistan'ın katılımıyla ilgili protokol imzalanmıştır (Primbetov, 2007:39). AET ve BDT arasındaki temel fark anlaşmalara gönüllü katılım olasılığının kabul edilmemesindeydi. Diğer önemli fark ise kararların oy çokluğu ile alınmasındaydı. BDT üyeleri ise kararlarını oy birliği doğrultusunda almaktaydılar (Vinokurov, 2017:24).

Gümrük Birliği

AEB'in gelişiminde özellikle Gümrük Birliği ve Ortak Ekonomik Alan aşamaları önemli rol oynamış ve örgütün kurumsallaşmasına zemin hazırlamıştır (Krotov ve Muntıyan, 2015:33). Ekim 2007'de Rusya, Belarus ve Kazakistan tek bir gümrük alanının ve bu çerçevede Gümrük Birliği'nin oluşturulması konusunda karar almışlardır ve bu istikametteki eylem planını onaylamışlardır (Vinokurov, 2017:26). Eylem planı malların serbest dolaşımının sağlanması, üçüncü ülkelerle yapılan ticari faaliyetlerde elverişli koşulların oluşturulması ve ekonomik bütünleşmenin geliştirilmesini amaçlamaktaydı (Vinokurov, 2017:26). Karşılıklı ticaret, tarife dışı düzenleme önlemleri, özel koruyucu müeyyideleri ve telafi edici önlemleri kapsayan Gümrük Birliği sürecinin temel amacı tek bir gümrük alanı vasıtasıyla üçüncü ülkelere yönelik ortak bir ticaret politikasının çerçevesini belirlemektir (Lapenko, 2018:8).

2009 yılında Minsk'te Rusya, Belarus ve Kazakistan Devlet Başkanları Gümrük Birliği'ne dâhil olan ülkeler arasındaki ilişkilerin hukuki çerçevesini belirleyen Gümrük Kanunu Antlaşmasını imzalamışlardır (Ovsyannikov, 2011:5). Üye ülkelerin parlamentoları antlaşmayı onaylamış ve böylelikle 1 Ocak 2010 tarihinden itibaren Rusya, Belarus ve Kazakistan arasında Tek Gümrük Tarifesi yürürlüğe girmiştir (Ovsyannikov, 2011:5). Gümrük Birliği'nin bu dönemde başarılı bir

şekilde işleminin temel sebeplerinden biri ekonomik krizin meydana çıkardığı koşullarda üye ülkelerin işbirliğine açık olmalarıydı (Vinokurov, 2017:27).

Temmuz 2010'da Gümrük Kanunu yürürlüğe girmiş ve bir yıl sonra sınırlarda gümrük beyannamesi dönemi sona ermiştir. Böylelikle, 1 Temmuz 2011 tarihinden itibaren Rusya, Belarus ve Kazakistan arasındaki Gümrük Birliği süreci tam anlamıyla hayata geçmeye başlamıştır (Lapenko, 2018:17).

Gümrük Birliği ve Ortak Ekonomik Alan süreçleri Avrasya Ekonomik Birliği'nin teşekkül etmesi ve gelişimi açısından elverişli zemin hazırlamışlardır.

Ortak Ekonomik Alan

Uluslararası ekonomik bütünleşme biçimi olan ortak pazar malların, hizmetlerin, sermayenin ve emeğin serbest dolaşımını öngörmekteydi (Lapenko,2018:8). Mamafih, Ortak Ekonomik Alan bütünleşme sürecinde inovasyon odaklı güçlü bir teknolojik atılımı da ihtiva etmekteydi. (Lapenko, 2018:8). 26 Şubat 1999 tarihinde Moskova'da Rusya, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan liderleri ortak pazar mekanizması olan Ortak Ekonomik Alan Anlaşmasını imzalamışlardır (Vinokurov,2017:24). Dört ülke Gümrük Birliği sürecinin tamamlanması ve bu temelde bir Ortak Ekonomik Alan'ın kurulması konusunda hemfikir olduklarını beyan etmişlerdir (Lagun, 2012:1).

Eylül 2003'de Yalta Zirvesinde Rusya, Ukrayna, Belarus ve Kazakistan Ortak Ekonomik Alan'ın oluşturulması niyetini taşıyan bir anlaşma daha imzalandı. Fakat söz konusu anlaşma kâğıt üzerinde kaldı ve gerçekleşmedi (Lapenko, 2018:17). Bu anlaşmanın uygulanmasındaki temel zorluk Ukrayna'nın tutumuyla ilgiliydi. Ukrayna, AB ve NATO merkezli Avrupa-Atlantik bütünleşmeyi temel önceliği olarak belirlemişti. Bu açıdan Avrasya yönlü ulus-üstü yapılanmayı ve Gümrük Birliği sürecini benimseyen bir politika izlememekteydi (Lagun, 2012:2). Avrasya yönlü bütünleşmenin serbest ticaret boyutuyla ve sermaye, hizmet ve emek dolaşımıyla sınırlı kalmasını arzulamaktaydı (Lagun, 2012:2).

1999-2009 yılları arasında Ortak Ekonomik Alan'ın oluşturulmasına dair bütün anlaşmalar ve görüşmeler somut bir çerçeveye kavuşamadı. 2009 yılında Rusya, Belarus ve Kazakistan'ın girişimleriyle Ortak Ekonomik Alan'ın oluşturulmasını öngören plan onaylandı. Söz konusu planda 17 temel anlaşma yer almaktaydı (Lapenko, 2018:18). Bu anlaşmalarda makroekonomik politikaların koordinasyonundan işgücü ve göç konularına kadar bir dizi kilit başlık mevcuttu. Anlaşmalar Gümrük Birliği normlarını tamamlamakta ve bütünleşmeye ivme kazandırmaktaydı (Vinokurov, 2017:28).

2010 yılında Gümrük Birliği anlaşmasının yürürlüğe girmesiyle birlikte Ortak Ekonomik Alan'ı oluşturma süreci hızlanmaya başlamıştır. 9 Aralık 2010 tarihinde Rusya, Belarus ve Kazakistan Ortak Ekonomik Alan'ın oluşturulması hakkındaki anlaşmaları onaylamışlardır (Lagun, 2012:2). Anlaşmada diğer bölge ülkelerinin, özellikle Kırgızistan ve Tacikistan'ın bu sürece dâhil olması yönündeki beklentiler yer almaktaydı (Ortak Ekonomik Alan Deklarasyonu, 2010). Anlaşmada para politikaları, bölgesel piyasa koşullarının iyileştirilmesi, ortak rekabet ilkelerinin belirlenmesi ve kurallara bağlanması gibi önemli iktisadi konular yer almıştır (Malishev, 2012:79).

2012 yılında Ortak Ekonomik Alan'ı oluşturan 17 temel uluslararası anlaşma yürürlüğe girmiştir. 2013 yılında konu ile ilgili bir anlaşma daha imzalanmış ve böylelikle Ortak Ekonomik Alan'ın uygulanmasına başlanılmıştır (Avrasya Ekonomi Komisyonu, 2015:24). Ortak Ekonomik Alan Rusya, Belarus ve Kazakistan'ı kapsayacak şekilde faaliyete geçmesi ile bütünleşme yolunda önemli mesafe kat edilmiştir (Lagun, 2012:2). Ortak Ekonomik Alan'ın temel

özelliklerinden birisi de potansiyel katılımcı ülkelerin farklı bütünleşme etkileşimi çerçevesinde hareket etmesine olanak sağlamasıdır. Bu da çok hızlı ve çok düzeyli bütünleşme ve etkileşim koşullarını ortaya çıkarmaktadır (Lagun, 2012:2).

Avrasya Ekonomik Komisyonu (AEK)

AEK, 18 Kasım 2011 tarihinde Rusya, Belarus ve Kazakistan Devlet Başkanları tarafından Moskova'da imzalanan "Avrasya Ekonomik Komisyonu Antlaşması" ile kurulmuş ve 2 Şubat 2012 tarihinde faaliyete başlamıştır. Böylelikle, Avrasya bütünleşme süreci tarihinde ilk kez ekonominin bir dizi kilit alanını kapsayan kalıcı uluslar üstü düzenleyici organ ortaya çıkmıştır (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2015:7). Komisyon uluslar üstü statüsüyle Avrasya bütünleşmesine katılan ülkelerin ortak çıkarları doğrultusunda faaliyet göstermeyi öncelemektedir (Polojihina, 2018: 194-195). Bu bağlamda 2011 yılında imzalanan Avrasya Komisyonu Antlaşması Avrasya Ekonomik Birliği'nin yasal çerçevesini oluşturan ve bütünleşmenin iktisadi istikametini belirleyen bir perspektife sahiptir.

Düzenleyici bir yapı olarak ortaya çıkan Komisyon daimi bir statü arz etmekteydi. Komisyon Konsey ve Kurul'dan oluşmaktadır. Komisyonun temel görevi ekonomik bütünleşme açısından uygun koşulları sağlamak ve öneriler sunmaktır. (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2018) Komisyon özellikle Gümrük Birliği'nin ve Ortak Ekonomik Alan'ın işleyişi ve gelişimi açısından elverişli koşulları sağlamayı hedeflemektedir (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2015:7). 2012'de Komisyonun faaliyete geçmesiyle birlikte Avrasya Ekonomik Birliği'nin yasal çerçevesinin oluşturulması yönünde önemli bir adım atılmıştır (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2018:6). Bu kapsamda 2012-2014 yılları arasında Komisyon Rusya, Belarus ve Kazakistan'ın yetkili organları ile birlikte Avrasya Ekonomik Birliği Antlaşması üzerine aktif olarak çalışmaktaydı (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2018:7).

20 Mart 2012 tarihinde Moskova'da Devletlerarası Konsey ve Yüksek Avrasya Ekonomik Konsey'in toplantısı gerçekleşmiştir. Toplantıda AET ve Avrasya Komisyonu'nun verimliliğinin artırılması müzakerelerin merkezinde yer almıştır (Lapenko, 2018:18). Moskova'daki müzakerelerde dönemin Rusya Devlet Başkanı Dmitriy Medvedev AET'nun Rusya, Belarus ve Kazakistan'ın katılımıyla Avrasya Ekonomik Birliği'ne dönüştürülmesini öngören kapsamlı bir anlaşma yapılması konusunu bir daha gündeme getirmiştir (Lapenko, 2018:8).

Böylelikle, AET, Gümrük Birliği, Ortak Ekonomik Alan ve AEK aşamalarından sonra bütünleşmenin gelişiminde yeni bir sürece girilmiştir. 29 Mayıs 2014 tarihinde Astana'da Kazakistan, Rusya ve Belarus'un katılımıyla "Avrasya Ekonomik Birliği Antlaşması" imzalanmıştır (Avrasya Komisyonu, 2014). Astana antlaşması temelinde Avrasya Ekonomik Birliği kurulmuştur. Astana toplantısı sırasında Kazakistan lideri Nazarbayev antlaşmanın imzalandığı 29 Mayıs gününü "Avrasya Bütünleşme Günü" olarak kabul edilmesini önermiştir (Vinokurov, 2017:63).

Birlik Antlaşması dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Birliğin tüzel kişiliğinin kurulmasıyla ilgili genel hükümlerden bahsedilmektedir. Birliğin uluslararası bölgesel bütünleşme ve kuruluş olduğuna vurgu yapılmaktadır (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2014). İkinci bölüm, Birlik çerçevesinde Gümrük Birliği'nin işleyişi üzerinde durulmaktadır. Birliğin dış ticaret politikaları, serbest ticaret anlaşmaları, uluslararası kuruluşlarla işbirliği mekanizmalarının çerçevesi belirlenmiştir (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2014). Üçüncü bölüm, Birlik içerisindeki Ortak Ekonomik Alan'ın işleyişini ve çeşitli alanlarda üye ülkelerin eşgüdümlü politikalarını belirlemektedir (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2014). Dördüncü bölüm geçici ve nihai hükümleri içermektedir. Birlik kurumlarının çalışma dilinin Rusça

olduğuna vurgu yapılmaktadır. Gözlemci ve aday ülke statüsünün elde edilmesi kuralları, aday ülkelerin Birliğe katılma ve üye ülkelerin Birlikten ayrılma prosedürleri dördüncü bölümde yer almaktadır (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2014).

10 Ekim 2014 tarihinde ise Minsk'te yapılan anlaşmayla birlikte Avrasya bütünleşmesinin önemli bir aşaması olan AET'nun faaliyetlerinin sona erdirilmesi kararlaştırılmıştır. Minsk müzakereleri sonucunda AET'nun Avrasya Ekonomik Birliği'ne dönüşmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır (Lapenko, 2018:18).

Minsk'teki toplantıda Avrasya Ekonomik Birliği Mahkemesi'nin yapısı ve Birliğin amblemini ve bayrağı onaylanmıştır. Aynı zamanda Ermenistan'ın Birliğe katılımı konusuna anlaşma imzalanmıştır (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2014). Toplantıda Avrasya Komisyonu'na Rusya, Belarus ve Kazakistan hükümetleriyle birlikte Birliğin kilit ortaklarla ekonomik işbirliğinin derinleşmesi yaklaşımlarının geliştirilmesi ve bu yönde öneriler hazırlanması görevi verilmiştir (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2014).

AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ

Avrasya Ekonomik Birliği Antlaşması'nın 1 Ocak 2015 tarihinde yürürlüğe girmesiyle dünya jeopolitik haritasında Rusya, Belarus ve Kazakistan'ı bir araya getiren yeni bir devletlerarası bütünleşme örgütü olan Avrasya Ekonomik Birliği teşekkül etmiştir (Krotov ve Muntıyan, 2015:33). Avrasya Ekonomik Birliği, 180 milyondan fazla nüfusuyla dünyada AB'den sonra ikinci devletlerarası örgüt olma özelliği taşımaktadır (Avrasya Ekonomik Birliği, 2017:12 Birliğin en yüksek kurumu olan Yüksek Kurul (*Vishiy Sovet*) üye ülkelerin Devlet Başkanlarından oluşmaktadır (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2018:42).

Avrasya Ekonomik Birliği mevcut haliyle daha önce düşünülen bütünleşme çerçevesinin uzağında bir girişimdi. Siyasi içerikli Avrasya Birliği terimi yerine ekonomik işbirliğine vurgu yapan Ekonomik Birlik odaklı bütünleşmenin ortaya çıkması tesadüf değildi (Ziyadullayev, 2014:26). "Avrasya Birliği" terimi daha çok siyasi ve jeopolitik bir anlam ifade etmekteydi. Rusya dışındaki kurucu üyeler -Belarus ve Kazakistan- ekonomi merkezli bütünleşmeyi öncelemekteydiler. Bu bağlamda bütünleşmenin kapsamını belirlemek adına ekonomi vurgusu öne çıkartılmaktaydı. Özellikle, Kazakistan bütünleşmenin 'ekonomik pragmatizm' temelinde gelişimini arzulamaktaydı (Satpayev, 2015:12).

2 Ocak 2015 tarihinde Ermenistan örgüte üye olmuştur. 12 Ağustos 2015 tarihinde Kırgızistan'ın katılımıyla birlikte üye sayısı beşe çıkmıştır (Vinokurov, 2017:63). Birlik çerçevesinde beş üye ülke arasında karşılıklı ticaret kısıtlamalarını kaldıran Serbest Ticaret Bölgesi oluşturulmuştur. Aynı zamanda yaklaşık birçok ülke ve bölgesel örgüt Avrasya Ekonomik Birliği ile serbest ticaret bölgeleri oluşturma isteklerini dile getirmiştir (Holodkov, 2019:9). Bu çerçevede Avrasya Ekonomik Birliği dış ilişkilerini geliştirmeye başlamış ve 29 Mayıs 2015 tarihinde Birlik üyeleri Vietnam ile serbest ticaret bölgesinin oluşturulması hakkında antlaşma imzalamışlardır (Avrasya Komisyonu, 2018:8). Vergilerin %90 oranında sıfırlanmasını düzenleyen anlaşma, Birlik ülkeleri ve Vietnam arasındaki ticaret hacminin iki katına çıkmasına olanak sağlamaktaydı (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2018:8). Vietnam ile yapılan anlaşma Avrasya Ekonomik Birliği'nin Asya-Pasifik bölgesi ülkeleriyle daha yakın entegrasyonunu başlatmış ve yeni fırsatları beraberinde getirmiştir (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2018:8). Ekim 2016'da Vietnam ile imzalanan serbest ticaret antlaşması yürürlüğe girmiştir (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2018:9).

2018 yılında Astana Ekonomik Forumu çerçevesinde İran ile serbest ticaret bölgesi oluşması yönünde geçici antlaşma imzalanmıştır. Tam formatlı bir serbest ticaret bölgesinin ilanı için ise iki aşamalı müzakere sürecin izlenmesi kararlaştırılmıştır. Tam formatlı anlaşmanın hayata

geçirilmesi halinde ticaret hacminin bir buçuk kata çıkması beklenilmektedir (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2018:10). Aynı zamanda Hindistan, Mısır, Singapur, Sırbistan ve İsrail ile benzer anlaşmaların imzalanması olasılığını incelemek için çalışma grupları oluşturulmuştur (Holodkov, 2019:9). Bu çerçevede 2019'da Singapur ve Sırbistan ile serbest ticaret anlaşmaları imzalanmıştır.

2015 yılının Mayıs ayında Birlik ülkelerinin Devlet Başkanları Çin ile ticaret ve ekonomik işbirliği konusunda anlaşma yapılmasını öngören müzakerelere başlanılmasını kararlaştırmışlardır (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2018:8). Ekim 2015'te Avrasya Ekonomik Birliği ile İpek Yolu Ekonomik Kuşağını bir araya getiren eylemlerin koordinasyonu hakkında bir kararname kabul edilmiştir (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2018:8). 2016 yılında ise bu istikametteki müzakerelere başlanılmıştır. Müzakereler sonucunda 17 Mayıs 2018 tarihinde Çin ile ticaret ve ekonomik işbirliği antlaşması imzalanmıştır (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2018:11). Antlaşma, fikri mülkiyet haklarının korunması dâhil olmak üzere çeşitli alanlarda yüksek düzeyli bir düzenleme standardı belirlemiştir (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2018:11). Anlaşma kapsamında öncelikli görülen projeler bağlamında temel mekanizmalar oluşturulmuştur. İpek Yolu ekonomik güzergâhındaki alt yapı çalışmaları ve ulaşım – lojistik merkezlerinin inşası birincil ehemmiyetli projeler olmuştur (Devyatkov, 2017:86).

Avrasya Ekonomik Birliği'nin başarısı ve küresel ilişkilerdeki konumu büyük ölçüde AB ile kuracağı etkileşimin içeriğine göre belirlenecektir (Ziyadullayev vd., 2016:9). Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin daha 2010 yılında "Lizbon'dan Vladivostok'a uyumlu bir ekonomi topluluğunun oluşturulmasını" savunmaktaydı ve bu açıdan Avrasya ve Avrupa bütünleşme süreçlerinin birbiriyle çelişmediğini vurgulamaktaydı (Ziyadullayev vd., 2016:9). Avrasya bütünleşmesinin AB ile olası rekabeti bir dizi jeopolitik sorunu da beraberinde getirebilir. Bu çerçevede Ukrayna, Moldova ve Gürcistan gibi daha çok Avrupa bütünleşmesini önceleyen eski SSCB ülkelerinin politik tutumları ve tercihleri ciddi jeo-stratejik meydan okumalara neden olabilmektedir. Söz konusu ülkelerin toprak bütünlüklerini sağlaması bu iki bütünleşme süreçleri ile nasıl bir ilişkiler çerçevesine sahip olacaklarıyla doğrudan bağlantılıdır. Rusya'nın jeopolitik perspektifinde bu ülkelerin Avrupa'ya bütünleşmesinin önünde yasal ve siyasi engeller mevcuttur. Dolayısıyla, "Avrasya ve Avrupa bütünleşme süreçlerini kapsayan geniş formatlı tek bir ekonomik alanın inşasına" gereksinim duyulmaktadır (Ziyadullayev ve Ziyadullayeva, 2016: 10). Böyle bir formatın yokluğu ise jeopolitik sorunları tırmandırmakta ve bölgesel gerginliklerin hızlı bir şekilde krizlere dönüşmesine neden olmaktadır.

Nisan 2017'de jeopolitik ikileme sahip BDT üyesi ülkelere Moldova ile işbirliği protokolü imzalanmıştır. Mayıs 2018'de ise Moldova Birliğe gözlemci üye statüsüyle katılmıştır (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2018: 78). Gözlemci statüye sahip üyeler Birliğin karar alma süreçlerine katılma hakkı olmadan toplantılara katılabilmektedirler. Aynı zamanda Birlik kurumları tarafından kabul edilen ve gizli olmayan belgelere erişebilmektedirler (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2018:78).

2017 yılında iç pazardaki engelleri tanımlayan ve söz konusu engelleri ortadan kaldırmayı amaçlayan 'Beyaz Kitap' yayınlanmıştır. 'Beyaz Kitap' aynı zamanda Avrasya Komisyonunun temel önceliklerini yeniden tanımlayan bir programdı (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2018:9). Bu çerçevede 1 Ocak 2018 tarihinde Avrasya Ekonomik Birliği'nin yeni Gümrük Kanunu yürürlüğe girmiştir. 2016 yılından itibaren müzakere edilen ve dış ekonomik faaliyetlerin, devlet kurumlarının ve iş dünyasının çıkarlarının dengelenmesi açısından önem arz eden yeni gümrük kanunu güncel ekonomik düzenin taleplerini karşılamayı hedeflemektedir (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2018:10).

Yüksek Kurul, Hükümetler Arası Kurul, Avrasya Komisyonu ve Avrasya Mahkemesi Birliğin kurumsal yapısını oluşturmaktadır. Üye ülkelerin Devlet Başkanlarını bir araya getiren Yüksek Kurul stratejik kararların alınmasında temel rol oynamaktadır. Üye ülkelerin Hükümet Başkanlarından oluşan Hükümetler Arası Kurul kararların uygulanmasını sağlamaktadır. Avrasya Ekonomik Komisyonu ise Birliğin yürütme faaliyetlerini, işleyişini ve gelişimiyle ilgilenmektedir (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2018: 40-42). 2015'te merkezi Minsk'te bulunan Avrasya Ekonomik Birliği Mahkemesi faaliyete başlamıştır (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2018:40). Mahkeme, Birlik Antlaşmasının uygulanmasına ve oluşabilecek uyuşmazlıkların çözümüne yönelik faaliyetler göstermektedir. 1 Ocak 2018 tarihinden itibaren Avrasya Mahkemesinin Başkanlık görevini Kazakistan temsilcisi Zholymbet Baishev yürütmektedir (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2018:40).

SONUÇ

Post - Sovyet ülkeler arasında var olan tarihsel, kültürel, sosyal ve politik benzerlikler yeni bütünleşme modellerinin gelişimine olanak sağlamaktaydı. Fakat sadece söz konusu benzerlikler çerçevesinde bir bütünleşme modeli oluşturmak mümkün değildi. Bütünleşmenin oluşması açısından ekonomik çıkarların örtüşmesi oldukça önem taşımaktaydı. Bu bağlamda Post-Sovyet coğrafyadaki ilk bütünleşme adımı BDT'nin oluşmasıyla ortaya çıkmıştır. 1991'de kurulan BDT, Baltık ülkeleri dışındaki eski SSCB ülkelerini bir araya getiren ilk bütünleşme girişimidir. Mevcudiyetini günümüzde de sürdüren söz konusu girişim özellikle Rusya'nın arzu ettiği bir bütünleşme düzeyine ulaşamamıştır. 1990'ların ortalarına doğru BDT üyesi devletler arasındaki jeopolitik ve stratejik ayrışma hızlanmıştır. Azerbaycan, Gürcistan, Ukrayna gibi BDT üyesi devletler jeopolitik önceliklerini dış dünyayla daha fazla ekonomik ve siyasi etkileşim kurma çerçevesinde belirlemişlerdir. Rusya'nın etki alanından çıkmayı hedefleyen söz konusu ülkelerin politik tercihleri BDT'yi sadece beşeri ve kültürel ilişkileri ele alan bir danışma platformuna dönüştürmüştür.

2000'li yıllara doğru post-Sovyet bütünleşmenin odak nokrası Avrasya coğrafi perspektifi etrafında şekillenmeye başlamıştır. Bu süreçte bütünleşmenin temel istikameti ekonomik ilişkilerin derinleştirilmesi bağlamında ele alınmıştır. AB'nin tarihsel gelişim süreci örnek alınarak ekonomik bütünleşme odaklı bir perspektif benimsenmiştir. Gümrük Birliği, Ortak Ekonomik Alan ve Avrasya Ekonomik Topluluğu gibi aşamaların tamamlanmasına öncelik verilmiştir. Bu aşamaların gerçekleştirilmesi Avrasya bütünleşme sürecinin daha gerçekçi temeller üzerinde şekillenmesini sağlamıştır.

2015 yılında RF, Belarus ve Kazakistan'ın kurucu üyesi olduğu Avrasya Ekonomik Birliği'nin teşekkülüyle birlikte bütünleşme süreci yeni bir aşamaya geçmiştir. Aynı yıl içerisinde Ermenistan ve Kırgızistan Birliğe katılmışlardır. Son dönem itibariyle, ekonomik bütünleşmenin siyasi bir birlikteliğe dönüşmesi için uygun jeopolitik, ekonomik ve stratejik bir zeminden bahsetmek olanaksızdır. Rusya dışındaki üye ülkeler daha çok ekonomik ilişkilerini çeşitlendirmeyi önceliklemler. Dolayısıyla, mevcut jeopolitik koşullarda siyasi içerikli bir bütünleşmenin gerçekçi olmadığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Avrasya Ekonomik Birliği Antlaşması, Avrasya Ekonomik Komisyonu, 29 Mayıs 2014, <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/trade/dotp/commonSytem/Documents/pdf> [Erişim Tarihi: 20.03.2020].

Aybazova, F. (2008). Sodrujestvo Nezavisimih Gosudarstv- Novaya Forma Mejnatsionalnoy İntegratsiyi, *Vestnik RUDH, Seriya İstoriya Rossii*, (2): 125-133.

Borishpolets, K. and Chernyavskiy S. (2015). Sodrujestvo Nezavisimih Gosudarstv i Zadachi Evraziyskoy Integratsyyi, *Ejegovnik İMİ*, 3(13): 14-33.

Devyatkov, A. (2017). Mejdunarodniye Svyazi EAES k 2025, *Perspektivi Razvitiya Proekta EAES k 2025 godu*, (Ed. İvanov İ.), Moskova, RSMD.

Evraziyskiy Ekonomicheskiy Soyuz: Tsifri i Fakti. (2015). Avrasya Ekonomik Komisyonu, Avrasya Bütünleşmesi Kütüphanesi. <http://www.eurasiancommission.org/ru/SiteAssets/Pages/library/pdf> [Erişim Tarihi: 18.03.2020].

Evraziyskiy Ekonomicheskiy Soyuz: Tsifri i Fakti. (2018). Avrasya Ekonomik Komisyonu, Avrasya Bütünleşmesi Kütüphanesi. <http://www.eurasiancommission.org/ru/Documents/> pdf [Erişim Tarihi: 18.03.2020].

Evraziyskiy Ekonomicheskiy Soyuz. (2017). (Ed. M. Vinokurov), Evraziyskiy Bank Razvitiya, Sankt-Petersburg. Chentr Integratsiyonnih İssledovaniya.

Holodkov, V. (2019). Evraziyskiy Ekonomicheskiy Soyuz: Problemi Razvitiya i Otnosheniye k EAES v Chentralnoy Aziyi, *Problemi Natsionalnoy Strategiyi*, 1(52): 9-57.

Kozymentko, V. and Sagindikov, R. Tomojenniy Soyuz Rossii, Kazakhstana i Belarusi – Osnova ih Ekonomicheskoy Bezopasnosti, *Vestnik RUDH, Seriya Mejdunarodniye Otnoshenii*, (4): 87-94.

Krotov, M. and Muntiyani, V. (2015). Evraziyskiy Ekonomicheskiy Soyuz: İstoriya, Osebennosti, Perspektivi, *Upravlencheskoe Konsultirovaniye*, 11(83): 33-47.

Lagun, D. (2012). *Edinoye Ekonomicheskoe Prostranstvo: Stanovleniye i Razvitiye, Aktualeniye Voprosi Sovershenstvovaniya Pravovoy Sistemi na Sovremennom Etape*, Minsk, Materiali Mejdunarodnoy Nauchno –Prakticheskoy Konferentsiyi 90-letiyu Professora S. Drobyazko.

Lapenko, M. (2018). *EAES: Prostranstvo Ekonomicheskoy Integratsiyi*, Moskova, Rossiyskiy Sovet po Mejdunarodnim Delam.

Malishev, D. (2012). Ot Tomojennogo Soyuzi i Edinogo Ekonomicheskogo Prostranstva k Evraziyskomu Soyuzu: Osnovniye Napravleniya Integratsiyi na Teritoriyi SNG, *Vestnik Moskovskogo Universiteta*, 1(25): 74-94.

Ovsyannikov, S. (2011). *Tamojenniy Soyuz Rossii, Belorussii i Kazakhstana: Problemi Stanovleniya i Perspektivi Razvitiya*, Materiali Mejdunarodnoy Nauchno-Prakticheskoy Konferentsiyi, Saratov, Poligrafiya Povoljiya.

Polojihina, M. (2018). Ofitsialniy Monitoring Prochessa Evraziyskoy Integratsiyi, *Jurnal Ekonomika*, 1(1): 194-201.

Primbetov, S. (2007). *EvrAES na Puti k Tamojennomu Soyuzu*, Kontinent Partnerstva, İtar-Tass, Moskova, Tass Press.

Satpayev, D. (2015). Kazakhstan: Economic Integration without Relinquishing Sovereignty, *The Eurasian Economic Union, Analyses and Perspectives from Belarus, Kazakhstan, and Russia*, (Ed. Hett. F. and Szkola, S.) Bonn, Friedrich Ebert Stiftung.

Vorontsova, N. (2004). Evraziyskoe Ekonomicheskoe Soobshestvo kak Mejdunarodnoye Regionalnoye Obyedineniye, *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, (283): 70-74.

Ziyadullayev, N. (2014). EAES: Mejdunarodniye Politiki i Ekonomikoy, *Jurnal Problemi Teorii i Praktiki Upravleniya*, (11): 25-37.

Ziyadullayev, N. and Ziyadullayev, S. (2016). Evraziyskiy Ekonomicheskiy Soyuz v Kontekste Rossiyskoy Integratsiyonnoy Strategiyi, *Obshchestvo i Ekonomika*, (8): 5-16.